

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКА МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ,
АСПРАНТІВ ТА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Випуск 2(10), 2022

Мукачево

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Мукачівського державного університету
(Протокол №10 від 19.12.2022 р.)

Головний редактор:

Гоблик Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, перший проректор, Мукачівський державний університет

Заступник головного редактора:

Молнар Тетяна Іванівна – голова Наукового товариства студентів, аспірантів, молодих вчених, Мукачівський державний університет

Відповідальний секретар:

Гранчак Олена Василівна, Мукачівський державний університет

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кабачій Василь Миколайович – к. ф-м. н., доцент;

Кобаль Василь Іванович – к. пед. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи;

Козарь Оксана Петрівна – д-р. т. н., академік Української технологічної академії (м. Київ), професор кафедри інженерії, технологій та професійної освіти;

Корнієнко Інокентій Олексійович – д-р. психол. н., професор, доцент кафедри психології;

Лужанська Тетяна Юрївна – к. географічних наук, доцент;

Малець Олександр Омелянович – д-р. і. н., доцент;

Мілашовська Ольга Іванівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри готельно-ресторанної та музейної справи;

Моргун Алла Володимирівна – к. філол. н., доцент кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Попович Наталія Михайлівна – д-р. пед. н., доцент, завідувач кафедри музичного мистецтва;

Прокопович Лідія Сигізмундівна – к. філол. н., доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій;

Проскура Володимир Федорович – д-р е. н., професор;

Реслер Марина Василівна – д-р е. н., професор, академік Академії економічних наук, декан факультету економіки, управління та інженерії;

Стегней Маріанна Іванівна – д-р. е. н., професор кафедри економіки та фінансів;

Теличко Наталія Вікторівна – д-р. пед. н., професор, завідувач кафедри англійської мови, літератури з методиками навчання;

Товканець Ганна Василівна – д-р пед. н., професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти;

Фізеші Октавія Йосипівна – д-р. пед. н., професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту;

Черепаня Наталія Іванівна – к. пед. н., доцент, завідувач кафедри дошкільної та спеціальної освіти;

Черничко Тетяна Вікторівна – д-р. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів.

2. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрение ребенка: собр. соч. в 6 т. Т. 3 / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – С. 314-336.
3. Михаиленко Н. Я. Модель организации образовательного процесса в старших группах детского сада / Н. Я. Михаиленко, Н. А. Короткова // Дошкольное воспитание. – 1995. – № 9.
4. Куртова Г. Ю. Здоровий спосіб життя як пріоритетна цінність виховання сучасних дітей та молоді / Г. Ю. Куртова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2008. – Вип. 55. – С. 168-170.
5. Развитие мышления и умственного воспитания дошкольников / под ред. Н. Н. Поддьякова. – М.: Педагогика, 1985. – 200 с.
6. Усова А. П. Воспитание общественных качеств в игре / А. П. Усова // Психология и педагогика игры дошкольников. – М., 1960. – 92 с.

УДК 373.2.015.3:159.937:39-053.4(045)

Іванова В.В.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти,
Мукачівський державний університет

Половка А.В.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність 012 «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто проблему психолого-педагогічних основ формування етнокультури у дітей дошкільного віку засобами різних жанрів фольклору. Встановлено, що в дошкільному віці важливо створити умови для комплексного естетичного розвитку дітей, заснованого на синтезі різних видів і жанрів фольклору.

Ключові слова: етнокультура, етнокультурна освіта, народна педагогіка, дитячий фольклор, дошкільник.

The article examines the problem of the psychological and pedagogical foundations of the formation of ethnoculture in preschool children by means of different genres of folklore. It was established that in preschool age it is important to

create conditions for the complex aesthetic development of children, based on the synthesis of various types and genres of folklore.

Key words: *ethnoculture, ethnocultural education, folk pedagogy, children's folklore, preschooler.*

На сучасному етапі актуальним є збереження української національної культури, відродження та розвиток традиційних народних цінностей (родина, діти, любов до батьківщини, природа, праця, милосердя та ін.), що становлять сутність нашого менталітету та основу для формування етнокультури, починаючи з дошкільного періоду. Вирішення цих завдань є важливим у сучасній соціокультурній ситуації у світлі підвищення ролі національної самосвідомості та духовно-морального розвитку особистості, виховання поваги до української культури, формування культури міжнаціонального спілкування з самого раннього віку.

Над проблемою структури та характеристики складових етнічної культури працювали в різні часи відомі теоретики етносу та культурологи С. Алексєєв, С. Арутюнов, Ю. Бромлей, Л. Гумільов, В. Козлов, С. Маркарян та ін.

Українські педагоги-просвітники І. Гізель, Ф. Прокопович, М. Смотрицький, В. Суразький вважали основою розвитку особистості національні цінності, народну культуру, традиції, обряди. У роботах О. Духновича, Г. Сковороди, К. Ушинського та ін. підкреслюється значущість різних елементів народної культури для розвитку та становлення особистості.

Окремим напрямом досліджень є розробка умов, методів, засобів етнокультурного виховання особистості (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Долинна, Н. Лисенко, Л. Маєвська, Н. Сивачук та ін.). Освоєння культурної спадщини виступає як процес становлення і розвитку особистості дитини і освоєння нею цінностей, створених народом.

Мета статті – обґрунтувати психолого-педагогічні основи формування етнокультури у дітей дошкільного віку.

Під етнічною культурою традиційно розуміють успадкований комплекс соціальної практики та системи вірувань, традицій, звичаїв, що певним чином визначають спосіб життя етносу (С. Арутюнов, Г. Лозко, Ю. Нікіщенко, А. Пономарьова ін.). До етнічної культури входить комплекс ідейно-моральних, естетичних цінностей, що реалізуються в процесі освоєння та творення особистістю, етнічною спільнотою культурного потенціалу суспільства [7].

Долучення дітей до народної культури починається з раннього дитинства. Дошкільне дитинство є періодом соціалізації, становлення першооснов особистості, базису особистісної культури. У цьому віці при створенні

сприятливих умов у дітей можна виховати почуття гуманізму, творчого ставлення до навколишнього світу, основи духовності (А. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський та ін.).

Залучення дітей до культури з перших років життя сприяє формуванню у них естетичного відношення до мистецтва, усвідомлення життєдайних і моральних цінностей.

Імпульсом до будь-якої діяльності є емоція. Надаючи величезне значення формуванню емоцій як особливим завданням виховання, П. Блонський підкреслював роль емоцій як особливого стимулу людської діяльності, а С. Рубінштейн – як зв'язки двох самостійних компонентів – афективного та інтелектуального, П. Якобсон – як сили, що визначає мотиви вчинків [3, с. 61].

Емоція виступає «в якості прояву потреби, в якості конкретної психічної сторони її існування, і форма її прояву – переживання [3].

Вчені відзначають тісний зв'язок емоцій з цінностями, які є змістовною стороною емоцій, а також з потребами і мотивами людини, що втілюються у формі почуттєвих переживань, де емоція виступає і в якості оцінки, і в якості позитивної самостійної цінності, мотиву поведінки, самоцілі. Емоційне відношення до багатообразних явищ і сторін дійсності виявляє в характері цього відношення особливості, моральні переконання людини, її внутрішній світ [9].

Емоції та почуття тісно взаємопов'язані. Центральним їх елементом є переживання людини. Всі ці особливості, що стосуються розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього, характерні й для дитини-дошкільника.

Дитина, пізнаючи й одночасно змінюючи навколишній світ, впливає на інших людей і сама відчуває впливи ззовні, що, безумовно, впливає на взаємовідносини з оточуючими.

Результати досліджень психологів (Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець та ін.) доводять, що розвиток почуттів у дітей тісно пов'язаний з розвитком позитивного емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього і до його безпосередньої діяльності.

Емоційний настрій відіграє вирішальну роль у навчанні та психічному розвитку дитини. Навчання, засноване на діяльнісному підході, сприяє формуванню творчої особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Ельконін та ін.).

Виготський Л. зазначає, що залучення особистості до культури відбувається через різноманітні види діяльності [4, с. 186]. За словами вченого, до п'яти років у дітей починають переважати суспільні мотиви, з'являються оціночні міркування і пізнавальні інтереси. До 6-7 років у дитини виникає прагнення до пізнання своїх можливостей, до визначення свого місця в

товаристві, до суспільного визнання. У неї з'являється потреба в накопиченні соціально-значимих цінностей, в усвідомленні та переживанні їх [4].

Діяльність, в якій бере участь дитина, сприяє розкриттю та реалізації її творчих можливостей, розвитку її відносин зі зовнішнім світом. У процесі діяльності відбувається залучення дитини до культури суспільства, в якому вона живе, зокрема, до культури свого народу.

Виготський Л. підкреслює, що формування особистості відбувається в активній діяльності на основі присвоєння нею цінності людської культури. Цей досвід передається у формі історично складених предметів людської культури [4].

Психічний розвиток дитини тісно пов'язаний із засвоєнням культурно-історичного досвіду народу і з його змістом, яким їй належить опанувати. У забезпеченні цього досвіду значну роль відіграє провідний вид діяльності дитини на кожному віковому етапі її розвитку [5, с. 132].

У процесі індивідуального розвитку дитини ці цінності стають особистісними і є зв'язуючими між духовним світом особистості та духовною культурою суспільства.

Рубінштейн С., вивчаючи мотиви і структуру діяльності, приходять до висновку, що діяльність людини носить двосторонній характер: з одного боку вона визначається об'єктом, на який спрямована, з іншого – сам суб'єкт, тобто сама людина формується у цій діяльності [8, с. 83].

За ствердженням Л. Божович, у дошкільному періоді в розвитку дитини переважаючими є фізична, предметна та ігрова діяльності. У той же час формуються пізнавальна і творча діяльності. Вже до трьох років дитина починає виділяти себе в навколишньому світі, тобто пізнає своє «Я», активно входить в соціум, отримує початкові уявлення про навколишнє [2, с. 94, с. 123].

У педагогічних працях А. Макаренка, К. Ушинського, В. Шацькою та ін. підкреслюється можливість використання народної культури у формуванні творчої особистості завдяки її розвивальному та виховному потенціалу.

Крім художньої діяльності, яку дитина освоює в процесі гри, важливе значення для художнього навчання і виховання дітей мала їх безпосередня участь в народних календарних святах і обрядах, які входять до них. Художні елементи народних свят і обрядів сприймалися і освоювалися дітьми, у тому числі за безпосередньої участі в подібних діях. Здавна діти брали участь в обрядах «колосок», «заклинання весни» та ін. Кожен рік у березні до днів «закликання весни» діти готували зображення птахів: ліпили з глини, вирізали з ганчір'я і паперу. Вони танцювали навколо них і співали веснянку. На виході весни і при наступі літа з дітьми також виконували обряди і пісні. До наших днів дійшов обряд вінчування в Новий рік, коли діти групами обходять хати з

піснями, виявляють господарів, славлять свято і дарують подарунок. Всі ці обряди становлять дитячий календарний фольклор.

За словами Н. Дзюбишина-Мельник, дитячий фольклор – це сукупність зразків усної народної творчості, яка складається із класичних та сучасних фольклорних форм і функціонує в дитячому середовищі або виконується спеціально для дітей.

Вітчизняними фольклористами і педагогами (І. Безрукова, І. Торопова та ін.) добре підмічено органічний зв'язок народних пісень із життям дитини. І це та особливість, яка робить народні пісні та ігри незамінним засобом формування дитячої діяльності.

Народна музика є системою народної творчості, що історично склалася, фундаментом виховання дошкільнят. У синкретичному вигляді вона містить елементи музичного, поетичного, хореографічного мистецтва, що дає можливість сформувати у дитини необхідний комплекс знань, умінь, навичок творчої діяльності.

Завдяки використанню музичного фольклору можливо здійснювати естетичне виховання дітей, розвиток творчих здібностей у процесі безпосередньої їх участі у фольклорній діяльності та розвитку потреби та любові до неї.

Як зазначала Н. Ветлугіна, з розвитком музичності у дітей виникає емоційне відношення до музики, удосконалюється слух, зароджується творча уява: здатність відчувати характер, настрій музичного твору, проявляти емоційний відгук, розуміти музичний образ. Поступово виникає здатність слухати, порівнювати, оцінювати найбільш яскраві і зрозумілі музичні явища, зароджується творче ставлення до музики. Переживання дітей набувають своєрідну естетичну спрямованість.

Культура народу передається через найбільш близькі та доступні форми народної педагогіки й освоюється дитиною поступово, з урахуванням особливостей віку.

Багато діячів минулого приділяли увагу ролі етнокультури у вихованні та навчанні дитини. Так, В. Білінський вважав головним засобом виховання народності вивчення рідної мови, літератури, історії, народної музичної творчості. Він вказував на єдність загальнолюдського та національного у розвитку культури і на те, що залучення до народної культури йде через культуру національну.

У дослідженнях сучасних вчених також звертається увага на важливість виховання дітей у дусі загальнолюдських цінностей та на кшталт традицій свого народу, його національної культури [6; 7].

Мажаренко С. досліджувала можливості формування у дошкільників етнокультурних знань, виділила основні структурні компоненти етнокультури: когнітивний та афективний, де когнітивний компонент являється стержневим і включає в себе знання особливостей етнокультури (традицій, звичаїв, соціально-побутового укладу життя, уявлень про світ).

Афективний компонент є емоційною реакцією дитини на засвоєння фактичного матеріалу. Ця реакція трансформується потім у його емоційне відношення до культури своєї та інших народів у вигляді сформованих певних поглядів і переконань.

Дотримуючись думки більшості науковців ми вважаємо, що етнокультура може стати основною духовного розвитку дітей дошкільного віку. Адже з раннього віку треба закладати основи етнокультурної освіти в становленні та розвитку особистості дитини. Народна педагогіка як одна з проявів духовної культури може стати дійсним засобом у вихованні підростаючого покоління.

Багато педагогів-дослідників (Л. Калуська, В. Ніколаєнко, М. Кудикіна та ін) пропонують комплексний підхід до використання, музичних занять із дітьми. Твори народної творчості справедливо вважають одним з ефективних засобів формування творчих здібностей старших дошкільників. Фольклорну діяльність вона пропонує вибудовувати за принципом гри, в ході якої діти освоюють принципи пісенної, танцювальної, ритмічної імпровізації. Ми погоджуємося з думкою авторів, що залучення дошкільників до занять фольклорною діяльністю активізує розвиток музичних здібностей; заняття з використанням фольклорного матеріалу залучають дітей у процес спілкування, знімають бар'єр невпевненості, викликають стан емоційного піднесення; одночасно з розвитком духовної культури відбувається і розвиток музичних здібностей дітей.

Ми розділяємо твердження науковців, які вважають за необхідне здійснювати навчання дітей фольклору шляхом синтезу основних форм художньої діяльності (музика, хореографія, народний танець, фольклорний театр, образотворче мистецтво та ін.). Основним в даному випадку є принцип діалектичної єдності індивідуального і колективного. Ось чому розвиток індивідуальних рис особистості важливо поєднати з колективними формами виконання: співи в хорі, співи з танцем, з постановкою і т.д.

Таким чином, виховання дітей з дошкільного віку за допомогою етнокультури буде являтися умовою духовного відродження культури народу і залучення дітей до традиційних цінностей. У цьому ми бачимо процес збагачення внутрішнього світу людей та їх зближення на основі етнічної культури. Тільки освоюючи традиційну народну культуру, люди розуміють свою історію, природу, національний характер і творчість народу.

Освоєння досвіду народної культури відбувається за допомогою залучення дітей у народні дійства, свята, де через наслідування дорослим, при непередбачуваному включенні в ритуально-обрядові і святкові ситуації вони досягають традиційні елементи художньої і трудової діяльності.

Залучення до цінностей традиційної культури має стати основою духовного розвитку особистості з раннього віку. Саме в дошкільні роки важливо закласти інтерес і потребу до пізнання і освоєння культури свого народу, розвинути почуття національної гордості, почуття єдності та взаємозбагачення культур різних народів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк О. Педагогічні засади формування етнокультурної компетентності особистості / О. Березюк // Тенденції модернізації національних освітніх систем: збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 158 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Психологическое исследование / Л. И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
3. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Вилюнас. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. – 142 с.
4. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций : Из неопублик. трудов / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во Акад. пед. наук, 1960. – 500 с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
6. Маєвська Л. М. Етнокультурне виховання: погляд на проблему / Л. М. Маєвська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2005. – Вип. 8. – С. 95–98.
7. Нікіщенко Ю. І. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології / Ю.І. Нікіщенко // Наукові записки Національний ун-т «Києво-Могилянська Академія». Теорія та історія культури. – К., 2004. – Т. 24. – С. 34–35.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер. 2000. – 705 с.
9. Слободчиков В. И. Основные ступени развития субъектности человека / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев // Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе: учебное пособие для вузов. – М.: Школьная Пресса, 2000. – С. 212–385.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>